

Begrip

moslims

christenen

Nr. 52 nov./dec. 1980

abt. p.j. f 15,--
losse nrs f 2, 50
giro 815474 t.n.v.
P.Backx, p.m. Begrip

DE HAREM EN DE FAMILIE

DE VROUW IN TUNESIE,
MEDEBURGER OF ONDERDAAN...

"Begrip"

Wüstelaan 80

2082 AD SANTPOORT

Ten geleide

Het bevorderen van meer inzicht in de zeden, gewoonten, tradities en wetten die het familieleven en de positie van de vrouw in veel landen rondom de Middellandse Zee beheersen blijkt telkens weer noodzakelijk, wil men de onder ons wonende mensen die uit genoemde gebieden afkomstig zijn wat beter leren begrijpen.

Lezers van Begrip zullen daarom mevrouw Gerda Versteegden erkentelijk zijn voor de samenvatting in het nederlands van twee belangrijke franstalige publikaties. De eerste studie "De harem en de familie" die ze bespreekt werd geschreven door de franse ethnologe Germaine Tillion. De tweede studie die ter sprake komt diende mevrouw S. Chater in 1975 aan de Sorbonne als dissertatie. De titel luidt in vertaling: "De vrouw in Tunesië, medeburger of onderdaan".

Het zal onze lezers genoeg doen dat we mevrouw G. Versteegden-Rouached, die al enige jaren in Tunesië woont en reeds enkele bijdragen voor ons blad schreef, welkom mogen heten als korresponderd lid van de redaktie van Begrip.

Enkele korte boekaankondigingen en mededelingen besluiten dit nummer.

J. Slomp

DE HAREM EN DE FAMILIE †

Gerda Versteegden

1. INLEIDING

Eén van de weinige dingen die we in het westen weten over de moslimse en arabische wereld is dat het er niet zo best gesteld is met de positie van de vrouw. Zonder verder op de hoogte te zijn schrijven we deze wantoestand toe aan de Islam. En zo brengen we eens te meer de Islam lichtvaardig in diskrediet. Het is beslist onjuist om de Islam te beschouwen als de oorzaak van de achterstelling van de vrouw. Om te beginnen vergeten we dan dat de vrouwen in de landen rond de Middellandse Zee, zoals Spanje, Italië en Griekenland, er niet veel beter aan toe zijn dan hun moslimse zusters; zij het dat zij, in tegenstelling tot de vrouwen in moslimse landen, door het christendom behoed zijn gebleven voor geïnstitutionaliseerde polygamie en voor echtscheiding.

Bij diepergaand onderzoek blijkt echter dat deze weinig benijdenswaardige omstandigheden voor de vrouw worden aangetroffen in een gebied dat veel groter is dan de wereld van de Islam en dat deze situatie al eeuwenlang voor het ontstaan van de Islam bestond in het hele gebied tussen, grofweg, Gibraltar en de Eufraat, de bakermat van de beschaving. Het begin van de harem zou terug te vinden zijn aan het einde van de prehistorie. Nader onderzoek leert ook dat de Islam de eerste is van de drie grote godsdiensten, die in het betreffende gebied zijn ontstaan, die aan de vrouw expliciet de waardigheid van een persoon heeft gegeven via onder andere de reglementatie van de polygamie en het erfrecht voor de vrouw. Als in de moslimse wereld de rechten van de vrouw met voeten getreden worden, dan moeten we de schuld niet bij de Islam, maar elders zoeken.

Onderzoek toont dan dat de wortels van de achterstelling van de vrouw liggen in de eisen van sociaal-ekonomische aard die voor de stammen en volken in het betreffende gebied van levensbelang waren. Binnen de structuur van de stam of de clan had de vrouw, als voortbrengster, een specifieke plaats. Toen die structuren, heel vroeg al, begonnen af te brokkelen, bleek de vrouw een wezenlijke pion in de strijd om de handhaving van de stam.

Wij danken een dergelijk diepgaand onderzoek aan de Franse ethnologue Germaine Tillion. Van 1934 tot 1940 heeft zij ethnografisch onderzoek gedaan in de Aurès, een bergstreek in Algerije. Van 1956 tot 1966 maakte zij studiereizen in alle landen rond de Middellandse Zee en in het Midden-Oosten en verbleef zij lang-

†) Le Harem et les Cousins. Germaine Tillion, -Editions du Seuil, 1966

durig bij de nomaden van Algerije en Mauretanië. Op het ogenblik van het verschijnen van haar studie *Le Harem et les Cousins* (1966) bezette zij de leerstoel van Ethnographie van de Maghreb aan de Ecole pratique des Hautes Etudes te Parijs.

2. VOORGESCHIEDENIS

Vijfenzeventig eeuwen geleden was het Midden-Oosten de wieg van de beschaving. Bevoorrecht door een gunstig klimaat en een rijke natuur kon de mensheid er ontdekkingen en uitvindingen doen die aan haar geschiedenis een andere richting hebben gegeven. De verzamelde volken van dit gebied ontdekten dat zij granen, gewassen en dieren systematisch konden opkweken. Zo werden landbouw en veeteelt geboren. De mensen hoefden niet meer rond te trekken om aan hun voedsel te komen en konden een vaste woonplaats kiezen. De sedentarische (zich op één vaste woonplaats vestigen) van de mensheid leidde vervolgens tot de eerste "stad". Tot dan toe waren de groepen mensen altijd genoodzaakt geweest om een evenwicht te handhaven tussen hun aantal en het aanwezige voedsel in hun gebied via allerlei vormen van geboortebeperving zoals het uithuwelijken van de vrouwen buiten de groep, de stam, het doden van "overtollige" pasgeboren kinderen. Maar nu de mensen de voedselvoorraad min of meer in eigen hand kregen en de akker en de kudde voortaan de toekomst verzekerden, keerde de situatie radikaal om. Aangezien er voedsel voor iedereen was, werd het belangrijk om zo talrijk mogelijk te zijn. Om de akkers te bebouwen en de kudde te hoeden. Om akker en kudde te beschermen tegen gevaar van buitenaf, tegen de bedreiging door andere groepen. Om de bezittingen uit te breiden. Binnen die kontekst veranderde ook de positie van de vrouw radikaal. In plaats van een soms overbodige persoon werd de vrouw een kostbaar goed, die kost wat kost in de stam moest blijven als voortbrengster. En de praktijk van de exogamie (uithuwelijken buiten de stam) maakte plaats voor die van de endogamie (huwelijk met mannen van de groep). Het werd nu zelfs interessant om meer dan één vrouw per man te hebben en de sedentarische luidt dan ook de polygamie in. De stammen gingen over tot een natalistische politiek na eeuwenlange geboortebeperving. De grote belangstelling voor de versterking van de "eigen" groep legde de basis voor gevoelens van "puurheid, zuiverheid" van de groep, kortom voor "racistische" gevoelens. Twee groepen konden nu wedijveren in aantal en voedselrijkdom en hiermee staan we voor het eerste begin van kapitaalsvorming en oorlog.....

De endogamie, een expansionistische bevolkingspolitiek en de voorkeur om niet uit te wisselen met andere groepen zijn door de eeuwen heen kenmerkend gebleven voor de volken in het Midden-Oosten en het Middellandse Zeegebied. Deze karakteristieken treffen we ook aan bij de volken die diepgaand beïnvloed zijn door de mediterrane cultuur, zoals Texas, heel Latijns Amerika en de wereld van de Katholieke Kerk. Zij nemen hierdoor een heel bijzondere plaats in tussen de zogenaamde "primitieve" beschavingen en de moderne westerse cultuur. Deze beide laatste worden gekenmerkt door een politiek van geboortebeperving, van uitwisseling en exogame huwelijken.

Het endogame huwelijk - bij voorkeur gesloten tussen het meisje en een neef van vaderszijde -, de natalistische bevolkingspolitiek en het verzet tegen het binnenkomen van "vreemd" bloed - hetgeen grote invloed heeft gehad op de praktijk van het erfrecht - worden in sociologisch jargon "de elementaire structuren" van een samenleving genoemd. Welnu, deze elementaire structuren zijn tot op de dag van vandaag grotendeels in stand gebleven. Typerend voor die culturen is ook hun konservatisme. Al in de 5e eeuw voor Christus sprak de Griekse geschiedschrijver Herodotus over een aantal gebruiken, die nu nog bestaan, zoals de besnijdenis, de afschuw van varkensvlees en de rituele wassingen van Egyptische priesters. Ook in de middeelen van bestaan blijkt weinig verandering te zijn gekomen. Nog steeds treffen we enerzijds herders en anderzijds gesedentariseerde bevolkingsgroepen aan.

3. VERANDERENDE SAMENLEVING

De evolutie van de samenleving bleek echter niet tegen te houden. Twee factoren zijn van wezenlijke invloed geweest voor die veranderingen. Dat zijn enerzijds de verstedelijking en anderzijds de Islam. Zij zijn de oorzaken van de aantasting van de bestaande stamstructuren. Het verzet tegen de afbrokkeling van de bestaande orde is echter van meet af aan ontzettend taai geweest. Het grote slachtoffer van dit verzet was de vrouw en met haar de samenleving zelf. Het afweermecanisme dat de stammen opbouwden tegen de aantasting van het stamverband door vermenging met "vreemdelingen" was lijnrecht in tegenstelling met de vrijheid en de autonomie van de vrouw. In grote lijnen kwam het er op neer dat de meisjes met alle geweld voor de jongens van de stam bewaard moesten blijven. Dat leidde in de steden, waar ook "vreemdelingen" circuleren, tot het verplichten van de sluier en tot het binnenshuis houden van de vrouwen. Op het platteland, waar alle burens tot de familie hoorden, is de sluier nooit gedragen. Bovendien, en van groter belang, werden in veel gevallen de vrouwen uitgesloten van de erfenis - tegen de expliciete eisen van de Islam in - om te voorkomen dat de vrouw haar erfdeel aan haar kinderen, aan een aan de familie vreemde naam!, zou doorgeven. Deze systematische onterving van de vrouw komt vooral voor onder de gesedentariseerde bevolkingsgroepen.

In dit verband is het interessant om een aantal onderlinge verbanden te vermelden die de schrijfster tijdens haar onderzoeken heeft aangetroffen.

Zo heeft zij, zoals hierboven al is vermeld, gekonstateerd dat de sluier "hoort" bij de stad. Verder bleek dat een familie des te meer staat op een endogaam huwelijk, naarmate zij "adelijker" is. Wat betreft het erfrecht blijken de vrouwen d  ar te erven waar de stam niet meer bestaat en niet te erven d  ar waar de stamverbanden gehandhaafd zijn gebleven. De stam brokkelt af als de leden erg godsdienstig zijn en dus de islamitische wetten gehoorzamen inzake het erfrecht voor vrouwen. De vrouwen die erven dragen de sluier, want deze vrouwen moeten voor de stam bewaard blijven. Alhoewel de Islam de vrouw via het erfrecht economische macht heeft gegeven, hebben de krachten die de stamstructuur wilden handhaven haar de vrije beschikking over haar persoon ontnomen.

4. HET ENDOGAME IDEEAAL

Binnen het endogame ideaal is de verheerlijking van de mannelijke viriliteit komplementair aan een dramatisering van de vrouwelijke deugdzaamheid. Zowel de viriliteit als de deugd van de vrouw staan in dienst van de trots van de familie, de clan, de stam. De eer van de groep moet gehandhaafd blijven. De geringste aantasting van de deugd van de vrouw, die als gemeenschappelijk bezit van de groep beschouwd wordt, doet een appèl op de mannelijke viriliteit. De groep verwacht dat de mannelijke verwanten in actie komen om de eer te zuiveren. Zo kan een broer zich onder sociale druk verplicht voelen om zijn zuster te doden.

Tot het arsenaal van die familietrots behoren ook de mythen van de belangrijke voorouders en de "garantie" van de zuiverheid van de afstammelingen. Beide zijn een illusie.

Als er in een groep al uitwisseling met "vreemdelingen" plaatsvindt, dan is dit tegen de sociale wil in. Een "vreemde" vrouw wordt dan ook niet zelden slecht ontvangen.

Wat betekent het nu in de praktijk voor een vrouw om in een groep te leven waar het endogame ideaal wordt nagestreefd? In de ideale endogame clan van nomaden groeit het meisje op dicht in de buurt van haar tantes en nichtjes van vaderskant. Door haar tantes wordt ze bijna als een eigen dochter beschouwd. Ze kent uiteraard ook haar neven. Een van die tantes wordt later haar schoonmoeder en een van die neven haar man. In feite komt het meisje na haar huwelijk in een volkomen vertrouwde omgeving terecht. Ze voelt zich in veiligheid. Ze is altijd ongesluierd, aangezien ze "onder de familie" is. Bij haar trouwen krijgt ze van haar vader een bruidsschat mee en haar man geeft haar een "douarie". Dit is het erfdeel dat de man al bij voorbaat, bij het huwelijk, aan zijn vrouw toezegt. Ze behoudt ook haar erfrecht. Dit is immers niet dreigend voor de samenhang van de clan, omdat de erfenis meestal uit koppen vee bestaat en niet uit grond.

Bij de gesedentariseerde volken ligt de situatie geheel anders. De vrouw is daar vaak gesluierd omdat ze niet gezien mag worden door "vreemdelingen" die niet tot de familie behoren. De vrouw wordt systematisch ontferd. Nu vindt die ontferming plaats via een list, aangezien de Islam de ontferming streng straft. Men verklaart dat men het erfdeel niet aan de vrouw geeft omdat men het uiteindelijk (dit is aan het einde der tijden!) aan God zelf wil schenken. Deze slimme procedure wordt "habous" genoemd.

5. DE STAM BEDREIGD

Hierboven werd al vermeld dat de verstedelijking en de Islam twee factoren van bedreiging zijn geweest voor de handhaving van de stam en zijn idealen.

Ook de invloed van de stad op het platteland heeft te allen tijde een rol gespeeld, maar die invloed was maar oppervlakkig in vergelijking met de ingrijpende betekenis van de Islam. Want, terwijl de mensen uit de stad, met hun boeken en ideeën, in de meeste gevallen tijdelijk op het platteland verbleven, installeerden de mensen die de Islam meebrachten zich voorgoed en hun invloed had de tijd om diep wortel te schieten. De Islam is dan ook de belangrijkste aantasting van de bestaande stamstructuren. Dat is hij vanaf het begin van zijn ontstaan tot nu toe gebleven. De richtlijnen die de Islam geeft inzake het erfrecht voor mannen en vrouwen zijn een tijdbom voor de stam.

Op het moment van ontstaan van de Islam was de Arabische maatschappij op weg om te verstedelijken. Dit sociale proces had een verslechtering van de positie van de vrouw tot gevolg gehad, want ook hier was het verdedigingsmechanisme in werking getreden over de rug van de vrouw. Hij gaf haar op de eerste plaats de waardigheid van een menselijk wezen. Verder regelde hij de polygamie, het huwelijks- en scheidingsrecht om haar te beschermen tegen de willekeur van de man en de familiebelangen. Hij gaf haar het recht op voedsel, kleding en onderdak, het recht haar kinderen op te voeden en bovenal: het recht om te erven. Daarmee verwierf ze een bepaalde economische macht. Deze wetten inzake de vrouw waren zo revolutionair voor de heersende structuren dat de toepassing ervan de stam in de kortste keren verbrijzeld zou hebben. Er is dan ook praktisch vanaf het begin met die voorschriften gegoocheld om de desintegratie van de stam tegen te houden. Soms met succes, soms met minder positief resultaat, zoals bijvoorbeeld bij de zeer godsdienstige stammen die niet om het vrouwenerfrecht heen durfden, maar in de meeste gevallen betaalde de vrouw de tol. Het erfrecht bepaalt dat de vrouw de helft krijgt van het deel van de man. In het licht van andere voorschriften is deze schijnbare "achterstelling" heel redelijk. Die voorschriften willen namelijk dat de man zijn vrouw(en) volledig onderhoudt, evenals hun gezamenlijke kinderen. De erfenis van de vrouw is dus helemaal voor haar eigen gebruik en beheer bestemd.

Al met al was de wetgeving inzake de vrouw de meest feministische die er op dat moment bestond.

De mensen die de Islam als hun godsdienst aannamen bekeerden zich in de mate waarin dat geen bedreiging vormde voor hun voortbestaan als stam of clan. Ze gingen met andere woorden selectief te werk! Daarom moeten we ons niet verbazen dat bij de nomaden het erfrecht voor vrouwen meer gerespecteerd wordt als bij de gesedentariseerde bevolkingsgroepen. Bij de een levert het verdelen van kudden vee veel minder problemen op als bij de ander het verdelen van de grond.

Daar waar het verdelen van de erfenis niet veel problemen oplevert is het niet nodig de vrouw krampachtig te beschermen tegen de "vreemdelingen" en kan ze ongesluierd rondlopen. Daar waar het wel problemen oplevert, zet men de vrouw ofwel "achter slot en grendel" ofwel wordt ze systematisch ontfermd.

6. DE VERVREEMDING VAN DE VROUW

De onderdrukking van de vrouw is het sterkst daar waar de groep of de clan het meest bedreigd wordt. Dit is bij uitstek het geval in veranderende bevolkingsgroepen, te weten de groepen die overgaan tot vaste woonplaatsen (sedentarisatie) en zij die van het platteland naar de steden trekken (urbanisatie). Beide verschijnselen zijn de laatste jaren in intensiteit toegenomen. Het gevaar van de versnippering van de grond en het gevaar van de "vreemdelingen" versterken bij die veranderende groepen de angst dat ze hun houvast, hun samenhang zullen verliezen. Die angst wordt vertaald in een nog steviger greep op de vrouw. Het is het laatste middel om de evolutie tegen te houden. Al deze sociale verschijnselen hebben het stads- en dorpsbeeld de laatste jaren doen veranderen. We zien nu meer sluiers in de voorsteden van de grote steden en minder in de binnenstad waar de mensen al verschillende generaties lang stedeling zijn. En waren er vroeger op het platteland geen sluiers, dan zien we ze daar verschijnen. Vooral in de voorsteden is de sluier in feite een symbool van de weigering van de evolutie. Daar wonen de mensen die de bedreiging van de stad het meest direkt ervaren.

Voor de vrouw is het gevaar van vervreemding heel reëel, als ze naar de stad trekt. Ze is dan ver van haar familie en de haar vertrouwde omgeving. Ze is niet meer de nicht van de familie, terwijl ze ook nog geen persoon is, die als individu in de grote stad kan leven. Als ze trouwt, zelfs met iemand van de familie, komt ze voortaan in een haar vreemde omgeving terecht. Als ze trouwt met een "vreemdeling", is die omgeving haar niet alleen onbekend, maar vaak ook vijandig, of op zijn minst sceptisch.

De schrijfster is dan ook van mening dat alleen voortdurend ingrijpen van bovenaf, dat wil zeggen van overheidswege, een halt kan toeroepen aan deze ongunstige ontwikkeling. Dit zal moeten gebeuren door een wetgeving ten gunste van de vrouw.

In de landen rond de Middellandse Zee en niet alleen daar - is altijd grote toevloed geweest van het platteland naar de stad. De stad trekt de mensen aan, maar "konsumeerde" er ook veel tot voor kort omdat de levenskansen er minder gunstig waren als op het platteland. Dit gold totdat grote medische uitvindingen drastische veranderingen brachten in de levenskansen van de mensen. Het waren meestal volwassen mensen die van het platteland naar de stad trokken. Volwassenen, dat wil zeggen mensen met gevestigde ideeën, met vooroordelen. Ze wilden en konden hun kulturele erfenis niet achterlaten bij de poorten van de stad. Integendeel, dikwijls was de schok met de stad zo groot dat zij des te meer behoefte hadden om zich vast te klampen aan hun vertrouwde gewoonten en ideeën. In plaats van te gaan leven in de "stad van de burgers" willen ze vasthouden aan de idealen van de "samenleving van de familie". Ze vullen hun bestaan met valse vervangingen voor wat ze hebben achtergelaten. Ze proberen door te leven "op zichzelf". Er komen tralies voor de ramen, ingewikkelde sloten op de deuren, boze honden achter het hek, eunuchen als ze er personeel op na kunnen houden en de sluier voor de vrouw(en). In een mildere vorm is dit nog steeds het beeld van vele steden rond de Middellandse Zee. Overleven in de stad in "adellijke" eenzaamheid.....

7. DE GESLUIERDE VROUW EN DE SAMENLEVING

Alhoewel er in de steden een evolutie plaatsvindt die de vrouw als een persoon begint te erkennen, overheerst ook in de stad de mentaliteit van het platteland. Dit komt omdat er zo'n enorme toevloed is van plattelandsbewoners naar de stad. In deze kontekst valt het te verklaren dat de vrouw van jongsafaan haar persoonlijkheid moet ontkennen of geweld aandoen. Deze onderdrukte vrouwen krijgen dan de taak om de kinderen op te voeden. De binding van de moeder met haar kind is des te sterker naarmate de vrouw weinig contact heeft met het sociale leven. Haar kind moet immers volledig haar leven vullen. Het resultaat van een opvoeding in dergelijke omstandigheden is dikwijls een stel ijdele en onverantwoordelijke zonen. Een vrouw die zich haar hele leven heeft moeten wegcijferen en geweld aandoen, wentelt, als het moment gekomen is, haar frustraties af op haar schoondochters. Met alle trieste gevolgen van dien. Ontevreden vrouwen. Innerlijk verscheurde zoon en echtgenoot. Het is begrijpelijk dat de familie deze ongelukkige situatie wil ontvluchten. Sommigen vluchten in de toekomst en zoeken de oplossing in het aanvaarden van moderne samenlevingsvormen. Anderen zoeken helaas hun heil in een vlucht naar het verleden en de repressie van de vrouw wordt des te sterker en des te onzinniger. In tegenstelling tot wat men zou verwachten heeft de man eigenlijk geen voordeel bij de achterstelling van de vrouw.

Met haar is de hele maatschappij de dupe van het oersterke kollektieve verlangen de oude stamstructuren en zijn waarden in stand te houden. De man is slachtoffer als kind: hij wordt meestal opgevoed door een onontwikkelde, onderdrukte vrouw, die haar onkritische vooroordelen met grote toewijding op haar kinderen overbrengt. Deze opvoeding laat zijn sporen achter. Na zijn huwelijk is hij slachtoffer als echtgenoot van een vrouw die in de meeste gevallen geen weet heeft van de eisen van het sociale leven en in vele opzichten geen partner kan zijn. Later, als vader, is hij min of meer voorbestemd om een autoritaire vader te zijn, die weinig echt contact heeft met zijn kinderen. De samenleving in zijn geheel ondervindt ook alleen maar nadelen van deze situatie. Zij moet de helft van haar krachten missen omdat de vrouwen grotendeels thuis blijven. De kollektieve evoluties worden vertraagd door de rem die vrouwen en mannen tegenhoudt. Hierdoor wordt de algemene vooruitgang ernstig belemmerd. De vooroordelen, tenslotte, die het kind van jongsaan in zich opneemt vormen een bijna niet op te brengen hypotheek op de toekomst van de samenleving.

8. KONKLUSIE

Uit het bovenstaande is duidelijk geworden dat de ongunstige positie van de vrouw in de landen rond de Middellandse Zee in het algemeen en de moslimse landen in het bijzonder in direkte relatie staat met de eindeloze, nog steeds voortdurende degradatie van de stamstructuren. Het "vasthouden", "eronder houden" en "achtergesteld houden" van de vrouw zou het uiterste redmiddel zijn om de oeroude sociaal-ekonomische structuren en de daaraan verbonden idealen in stand te houden.

Jammer genoeg is het redmiddel, ondanks alle kwalijke bijverschijnselen, niet effectief gebleken. Krachtiger dan alle verzet tegen de aantasting van de bestaande toestand bleek het geweld van de voortgaande verstedelijking en van de Islam. De verstedelijking was al begonnen aan het einde van de prehistorie en was een van de eerste oorzaken van de degradatie van de positie van de vrouw. De stroomversnelling in de verstedelijking van de laatste decennia moet heel wat, soms ondergrondse, aardverschuivingen veroorzaken in de oude aarde van de mentaliteit van de Middellandse Zee.

De Islam was de belangrijkste faktor die de grondvesten van de oude structuren deed scheuren. De Islam bleek dan ook in zijn totaliteit niet aanvaardbaar. Het is een treurige paradox. Alhoewel de Islam de positie van de vrouw heeft willen verbeteren, heeft hij het al bestaande afweermecanisme waarschijnlijk nog versterkt. Zodat zijn goede bedoelingen in het tegendeel keerden. In die zin is de Islam misschien niet de schuld, maar wel de oorzaak van de verslechtering van de positie van de vrouw. Hij was te revolutionair in zijn wetgeving.

Nieuwe bedreigingen voor de oude structuren zullen op de lange duur de invloed van school, televisie en politiek zijn.

De mensen in deze veranderende samenlevingen hebben het niet gemakkelijk. Dit geldt nog meer voor de mensen uit het Middellandse Zee-gebied die in het "vreemde" Europa leven en werken. Met hun diepgewortelde ideeën over huwelijk, natalistische bevolkingspolitiek en huiver voor de "vreemdeling" staan ze ineens in een samenleving waar die idealen uitgeleefd zijn of onbekend. De bedreiging van de stad is wel bijzonder groot. Zijn angst voor al dat andere zou wel eens kunnen verklaren dat hij soms vlucht in een houding van uiterste behoudendheid ten opzichte van zijn eigen waarden, hetgeen leidt tot een "harde" houding ten opzichte van zijn vrouw en kinderen.

"DE VROUW IN TUNESIË, MEDEBURGER OF ONDERDAAN....."‡

G. Versteegden

In deze studie "De vrouw in Tunesië, medeburger of onderdaan.....",‡ waarop Souad Charter in 1975 aan de Sorbonne promoveerde, geeft de schrijfster een kort overzicht van de vrouwenbeweging in de arabische wereld en in Tunesië om vervolgens uitvoerig in te gaan op de positie van de werkende vrouw in het Tunesië van na de onafhankelijkheid. De situatie in Tunesië kan in vele opzichten als een voorbeeld gelden van die in andere arabisch-moslimse landen. Eeuwenlang, sinds de arabische verovering rond 700, was er de islamitische wetgeving van kracht, die in beslissende mate de positie van de vrouw bepaald heeft. Wat Tunesië betreft, kwam in deze toestand een revolutionaire wending toen, kort na de onafhankelijkheid in 1956, een nieuwe wetgeving betreffende de positie van de vrouw werd bekendgemaakt, - de Code du Statut Personnel -; zij gaf de vrouw in vele opzichten dezelfde rechten als de man.

Hoewel in de arabisch-moslimse landen de Islam als directe bron van doorslaggevende betekenis op de wetgeving is geweest moeten we niet het gewicht onderschatten dat de kulturele erfenis van vòòr de Islam op die wetgeving heeft uitgeoefend. Niet zelden waren de voor-islamitische gewoonten en sociaal-ekonomische structuren zò sterk dat zij aan de islamitische voorschriften een andere draai wisten te geven, die eigenlijk in strijd was met de geest van de Koran. De Koran kent aan de vrouw de waardigheid van een menselijk wezen toe. Ze heeft zelfs dezelfde religieuze verplichtingen als de man. Hij spreekt voortdurend van het respect en de bescherming die de mensen (mannen) haar verschuldigd zijn. De man is verplicht om de vrouw te onderhouden. De polygamie wordt beperkt tot vier vrouwen, mits de man aan de voorwaarde van uiterste rechtvaardigheid kan voldoen. (En er wordt bij gezegd dat dat eigenlijk niet mogelijk is). De achting voor de vrouw in de Koran zet haar echter niet op voet van gelijkheid met de man. De moslimse familie is een patriarchale familie en de man is het hoofd van het gezin. Alleen de man heeft het recht om scheiding aan te vragen. Inzake het erfrecht verwierf de vrouw wel het recht om te erven, maar in het algemeen erft ze slechts de helft van het mannelijke deel.

Nu is de islamitische wetgeving niet alleen uit de Koran ontstaan. We kunnen hem het beste zien als een soort "morele handleiding" voor wetgevers. Andere bronnen waren de "Sunna" en de "Hadith" - het leven en de gezegden van de profeet zoals ze door zijn volgelingen werden overgeleverd -, de "Ijmaâ" - de unanieme mening van de rechtsgeleerden of de islamitische gemeenschap van eenzelfde generatie -, en de "Qyias" - de redenering door analogie van een gedeelte der rechtsgeleerden -. Het is niet verwonderlijk dat de sociaal-kulturele kontekst waarin de interpretaties van de heilige teksten plaatsvonden, een belangrijke invloed op de geest ervan hebben gehad.

‡) Samenvatting van La femme tunisienne, citoyenne ou sujet...., Souad Chater (Maison Tunisienne de l'Édition)

In de meeste gevallen ging de vrouw er op achteruit. Vooral de "Qyias" heeft veel kwaad gedaan. Ze is er medeschuldig aan dat de islamitische wetgeving onaangepast is aan de XX-ste eeuw. Het is frappant te konstateren dat alle wetten in de loop der tijden veranderingen hebben ondergaan behalve de wet op de familie! De schrijfster vraagt zich af of dit zo door de man gewild is. Wellicht zijn redenen van economische aard de oorzaak geweest van de vervreemding van de vrouw. Er moest namelijk gewaakt worden voor het uiteenvallen van de erfenis, hetgeen tot uitsluiting van de vrouw van de erfenis heeft geleid. Daarmee werd wel een inbreuk gepleegd op het voorschrift van de Koran. Deze vervreemding geldt niet alleen de moslimse landen, maar ook andere landen rond de Middellandse Zee met dezelfde sociaal-economische structuur.

Na een tijd van hoge bloei in de Middeleeuwen raakte de Islam in een langdurige periode van verstarring. Deze is onder andere te wijten aan het ontbreken van de intellectuele inspanning om de wetgeving aan de eisen van de tijd aan te passen. De verstarring werd nog versterkt door de kolonisatie. Nu de man geen zeggenschap meer had over zijn sociale en politieke omgeving, zocht hij enerzijds zijn toevlucht tot erkende geestelijke waarden die hem nog restten en anderzijds tot een plek waar hij wèl zijn autoriteit kon doen gelden. Zowel het een als het ander vond hij binnen de familie.

Mede onder invloed van het contact met Europa kwamen op het einde van de XVIIIe en in de XIXe eeuw in de arabisch-moslimse wereld hervormingsbewegingen op gang. In dat kader moeten we ook de beweging voor de bevrijding en de verbetering van de positie van de vrouw zien. Er zijn twee belangrijke stromingen te onderkennen; enerzijds zijn er de hervormers die terugwillen naar een nauwkeurige interpretatie van de voorschriften in de Koran en een nabootsing van het staatsmodel uit de tijd van de profeet. Met betrekking tot de vrouw pleiten ze voor onderricht aan het meisje. De andere stroming wil hervormingen doorvoeren naar Europees model zonder echter de islamitische wetgeving geweld aan te doen, en ze willen de vrouw onderrichten en bevrijden.

In de geest van de laatste beweging heeft op het einde van de XIXe eeuw de Egyptenaar Qasim Amin gepleit voor bevrijding van de vrouw. Ondanks het feit dat hij in zijn tijd voor atheïst werd uitgemaakt heeft hij veel goed werk gedaan en een positieve invloed gehad op de Arabische feministische bewegingen in de XXe eeuw.

Tunesië: De bezetting van Tunesië door de Franse kolonisten in 1880 betekende onder andere een wederzijdse kennismaking met een andere cultuur. Van Franse zijde wordt er kritiek uitgeoefend op de Islam aan de hand van wat ze waarnemen met betrekking tot de vrouw. De Tunesische intellectuelen zijn voor die kritiek beslist niet ongevoelig en ze worden aan het denken gezet. Men kan zeggen dat in die zin de Franse aanwezigheid een positieve invloed heeft gehad op de bewustwording van het probleem.

In het algemeen reageerden de Tunesiërs verschillend op de Franse aanwezigheid. Voor sommigen was het huwelijksmodel van de kolonist het navolgen waard, voor anderen was het aanleiding zich te verzetten en te vluchten in de bestaande waarden omtrent huwelijk en familie.

In het begin van de XXe eeuw stellen de Jeunes Tunisiens (Jonge Tunesiërs) hun eisen aan de bezetter: ze vragen voor het meisje onderwijs in het arabisch. Literatuur, moraal en moslimse geschiedenis moeten aan hen onderwezen worden. (In 1900 was de eerste frans-talige meisjesschool geopend). Hun verlangens gaan echter niet verder dan een fatsoenlijke opvoeding die het meisje voorbereidt op haar taak van echtgenote en opvoedster van de kinderen. Ook in de politieke Destour-partij (partij van de grondwet) komt de bevrijding van de vrouw nauwelijks ter sprake. Het was de moedige hervormer Tahar Haddad die in 1929 het probleem stelde in alle duidelijkheid (in "Onze vrouw, de islamitische wetgeving en de maatschappij"). Hij spaart zijn kritiek op de mannenmaatschappij niet en is pleitbezorger voor een uiteindelijk gelijkheid tussen man en vrouw volgens de geest van de Koran en de Islam. Het verschijnen van dit boek had tot gevolg dat zijn ideeën kollektief werden "afgestoten". Er werd met succes een ontluisteringskampagne op touw gezet. Desalniettemin hebben zijn ideeën grote invloed gehad op het denken van de volgende generaties. Toen in de twintiger jaren enkele vrouwen uit de bourgeoisie vroegen om afschaffing van de sluier, sloeg dat in als een bom bij de publieke opinie. De Tunesische Socialisten ondersteunden het verzoek, maar de Neo-Destourpartij was tegen (de Neo-Destour is momenteel de enig toegestane partij in Tunesië; het is de partij van de huidige president Bourguiba). Hun argument was dat de sluier - en alles wat daarbij hoort - deel uitmaakt van de Tunesische persoonlijkheid en dat veranderingen die persoonlijkheid alleen maar kunnen verzwakken in de strijd tegen de Franse kolonisatie.

In de dertiger jaren gingen vrouwen uit de bourgeoisie van Tunis voor het eerst buitenshuis aan sociale activiteiten doen in de Union Nationale Musulmane des Femmes de Tunisie (Nationale moslimse beweging van Tunesische vrouwen). Ze hebben echter nooit gevraagd om meer rechten. In dezelfde periode vroeg het frans-talige damesblad Leïla ons afschaffing van ongerechtvaardigde tradities.

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat er tot aan de onafhankelijkheid geen feministische beweging is geweest. De belangrijkste oorzaak hiervan is dat de politieke partijen er geen aandacht voor hadden. Zo riep Neo-Destour na 1945 verschillende organisaties in het leven om de bevolking te bundelen. Daarbij was echter geen vrouwenorganisatie.

Tunesië na de onafhankelijkheid: Na het verwerven van de onafhankelijkheid was er geen plaats meer voor de angst de eigen persoonlijkheid te verliezen en kon de Tunesiër zijn "kompleks van de gekoloniseerde" afleggen. Er kwam dus ruimte voor de herziening van de wettelijke positie van de vrouw. De Code du Statut Personnel maakte van de vrouw die een "onderdanige minderjarige" was een zelfstandig individu, voor de wet tenminste. De polygamie werd afgeschaft, de dwang om te trouwen verdween, de vrouw kreeg het recht om echtscheiding aan te vragen, echtbreuk door de man is voortaan ook strafbaar en de vrouw kreeg het recht van voogdij. Verschillende wetten hebben haar positie nog duidelijker vastgelegd. Maar deze enorme verbetering van haar positie heeft haar niet op voet van gelijkheid met de man gebracht. De Code bevat verschillende diskriminatoire bepalingen. Zo blijft de man het hoofd van het gezin, hetgeen in feite de relatie overheerser-overheerste in stand houdt; een moslimse vrouw kan niet met een niet-moslim trouwen, hoewel een moslimse man dit recht wel heeft; een vrouw krijgt alleen een paspoort na toestemming van haar man, en een vrouw erft nog steeds de helft van het mannelijke deel.

Deze wetgeving kwam tot stand door de inspanning van één man; het persoonlijke prestige van Bourguiba is waarschijnlijk van beslissende invloed geweest. Het is daarom belangrijk om te vermelden dat er niet echt strijd is geleverd door de vrouwen of feministen om deze rechten af te dwingen. Het verklaart misschien de verdere ontwikkelingen inzake emancipatie voor een deel.

De Tunesiërs hebben de nieuwe wetgeving geaksepteerd zonder zich te verzetten. Anderzijds heeft de nieuwe wet geen revolutie in de verhoudingen tussen man en vrouw veroorzaakt.

De nieuwe Code heeft de grondslag gelegd voor een verbreken van de traditionele familiestructuur en voor een wijziging van de ideeën over de vrouw. Hij schiep nieuwe mogelijkheden. En nu, na twintig jaar nieuwe wetgeving, kunnen we niet zeggen dat de vrouw in Tunesië bevrijd is. Evenmin als dat de traditionele familie verdwenen is. In feite treffen we drie types familie naast elkaar aan: de traditionele, de moderne en de familie van het overgangstype; deze laatste overheerst. Nog steeds wordt de jongen opgevoed om te heersen en het meisje om te gehoorzamen. Men zou kunnen zeggen dat het meisje nu in een "half-opsluiting" leeft. Hoewel ze naar school gaat of werkt, wordt ze in haar bewegingsvrijheid beknot uit naam van "de eer", "de traditie" of "de authenticiteit van het meisje".

De vrouw heeft nu wel het recht om deel te nemen aan het openbare en politieke leven, maar die deelname is in de praktijk niet meer dan symbolisch. In het algemeen treft men geen vrouwen aan op functies die beleidsbepalend zijn of beslissingsmacht geven. In 1975 waren slechts vier op de 101 gedeputeerden vrouwen (de laatste verkiezingen - november 1979 - waren nog teleurstellender: er zijn nog slechts twee vrouwen op ± 120 gedeputeerden). Verontrustend is ook dat de Union Nationale des Femmes Tunisiennes (UNFT) steeds meer een adviserende functie krijgt, terwijl ze deel zou moeten nemen aan de beleidsbepaling. De UNFT is de vrouwenorganisatie die de sociale, economische en kulturele belangen van de vrouwen moet behartigen. Ze is een organisatie van de partij).

Uit het bovenstaande moeten we konkluderen dat een goede wetgeving alleen niet voldoende is om de vrouw tot een actief burger te maken. Van even zo groot belang zijn een adekwate opleiding en vooral ook het bewustzijn dat ze een rol te vervullen heeft in de maatschappij.

Gelijke kansen?

In theorie heeft het meisje dezelfde rechten op onderwijs als de jongen. Betekent dat dat in de praktijk jongens en meisjes dezelfde kansen op onderwijs genieten? Zoniet, wat zijn hiervan dan de oorzaken?

In 1975 waren van alle schoolgaande kinderen eenderde meisjes. Meisjes bezoeken de school dus minder dan jongens. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen, waarvan de belangrijkste zijn: de houding van de ouders, die van de meisjes zelf onder invloed van hun opvoeding, de door de samenleving bepaalde behoeften van het meisje en het huwelijk op vrij jonge leeftijd (de minimumleeftijd is vastgesteld op 17 jaar). Er zijn ook factoren die bepaald worden door de bestaande infrastructuur; als de school erg ver weg is durven de ouders hun dochter niet te laten gaan en als er te weinig plaatsen zijn, heeft de jongen voorrang.

In vele gevallen zijn het lager- en middelbaar onderwijs gemengd, maar men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat het vooral onder de druk van de omstandigheden is. (Vaak is er in de school toch een soort scheiding der beide seksen).

Als een meisje eenmaal in het sekundaire onderwijs terechtkomt, maakt ze ook kennis met diskriminatie in haar nadeel, zowel in het technisch onderwijs als in de beroepsopleidingen. Ze worden namelijk systematisch geweerd uit de best betaalde branches en bij voorkeur "ondergebracht" in de traditioneel "vrouwelijke" beroepen. Dit kan straffeloos gebeuren omdat in het overgrote deel van de gevallen noch de leerlingen noch de ouders zijn voorgelicht over de mogelijkheden. Naast een behoorlijke informatie zouden een aantal beroepen ook ontdaan moeten worden van hun vooroordeel. Die tendens van de meisjes om traditioneel vrouwelijke beroepen te kiezen zet zich voort tot in het hoger onderwijs, waar 31 % van de meisjes een letterstudie kiezen.

Vooraf in de beroepsopleidingen heerst een enorme ongelijkheid van kansen. Om te beginnen wordt de toegang tot een beroepsopleiding gekonditioneerd door de behoeften van de markt, zodat er geen sprake is van een vrije keuze. Bovendien zijn er van de 26 bestaande opleidingscentra slechts twee toegankelijk voor meisjes. Terwijl de jongen vanaf het begin van de opleiding een schadevergoeding krijgt, moet het meisje het zonder stellen.

In de opleidingen, die traditioneel als "vrouwelijk" bekend stonden, zoals de verpleging en het sociaal werk, werden de vrouwen op de achtergrond gedrongen en naar de minst betaalde branches in het voordeel van de mannen.

(Zo is er geen enkele vrouwelijke anesthesist en zijn de supervisors van de sociaal werkster meestal mannen).

Men kan spreken van een reële diskriminatie van de vrouw als het gaat om haar kansen op een beroepsopleiding. We hebben in feite te maken met twee verschillende programma's: een voor jongens, dat de weg opent naar een echt beroep, en een voor meisjes, dat hen voorbereidt op hun leven van huisvrouw of hun een minimum aan scholing geeft om in de traditioneel-vrouwelijke industrie te werken (tapijten en textielindustrie) voor magere salarissen.

Tot de oorzaken van deze stand van zaken horen de krappe arbeidsmarkt, de voorrang die aan jongens wordt gegeven omdat ze toekomstig hoofd van het gezin zijn, de onvoldoende opleiding van de meeste vrouwen, hun gebrek aan motivatie voor het werk en het tijdelijk en voorlopig karakter van hun werk.

Schrijfster is van mening dat, in tegenstelling tot het onderwijs, de beroepsopleiding bij lange na geen gelijke kansen biedt en dat het systeem van die opleidingen dringend veranderd moet worden.

De Tunesische vrouw in het beroepsleven

Gezien de vrij redelijke wettelijke status van de Tunesische vrouw, haar politieke rechten, recht op onderwijs en een arbeidswetgeving die voor de vrouw gunstig is, (zwangerschapsverlof, uitsluiting van nachtwerk, gelijke lonen voor gelijk werk), zou niets de vrouwen in de weg moeten staan om aan het arbeidsproces deel te nemen. Toch is de deelname der vrouwen bepaald onvoldoende, zowel kwantitatief als kwalitatief. In 1975 werkte ruim 25 % van de Tunesische vrouwen.

Daarbij zijn ingesloten de vrouwen die werken in de landbouw of in de handarbeid, zoals de vrouwen dat altijd gedaan hebben. We zien echter een achteruitgang in deze branches en een vooruitgang in nieuwe branches, zoals de industrie en de tertiaire sektor. Hier hebben we te maken met een nieuw verschijnsel: de aanwezigheid van de vrouw als gesalarieerde op de arbeidsmarkt. Deze deelname van 25 % is geringer dan die van vóór de onafhankelijkheid, toen Franse en joodse Tunesische vrouwen aan het arbeidsproces deelnamen.

Meer dan de helft van de werkende vrouwen is werkzaam in de landbouw, een kwart werkt in de textiel- en kledingindustrie en 13 % heeft werk in de tertiaire sektor. Uit deze cijfers blijkt dat het merendeel van de vrouwen geen geschoold of gekwalificeerd werk doen. Velen werken ook maar voorlopig (tot aan hun huwelijk) of tijdelijk (oogst, voedselindustrie, handwerken).

Het is vooral verontrustend te constateren dat de planners in het IVe plan (1972-1976) voorzien hebben in een stop in de ontwikkeling van de vrouwenarbeid om voorrang te kunnen geven aan arbeidsplaatsen voor mannen. Hun argument is dat vrouwen niet actief naar werk zoeken en dat ze toch wel beschikbaar zijn als ze nodig zijn! Ondanks deze planning had het aantal werkzoekende vrouwen het aantal beschikbare plaatsen in 1975 al met 3 % overtroffen.

Eigenlijk wordt hier het argument van het gebrek aan motivatie bij de vrouw gebruikt als de rechtvaardiging voor een onrechtvaardige planning.

Bovenstaande maakt ook duidelijk dat behalve een rechtvaardige wettelijke status tevens een gunstige sociaal-ekonomische conjunctuur en een veranderde mentaliteit van alle betrokkenen onmisbare voorwaarden zijn voor de emancipatie van de vrouw.

Uit het onderzoek dat de schrijfster onder vrouwen heeft gedaan blijkt dat 85 % van de vrouwen vóór de werkende vrouw zijn en slechts 10 % tegen. De belangrijkste reden om vóór de werkende vrouw te zijn is die van de financiële bijdrage aan de gezinsinkomsten. Voor 6 % is het werk een mogelijkheid om verantwoordelijkheid in de samenleving te dragen. Als oorzaken van deze geringe motivatie geeft de schrijfster aan: het beeld dat zijzelf en de maatschappij hebben van de vrouw in het gezin en de samenleving; een weinig ontwikkeld bewustzijn van haar rol in de samenleving; de houding van de man ten opzichte van het werk van de vrouw.

Alhoewel het beeld dat de vrouw van zichzelf heeft is geëvalueerd, heeft het geen revolutionaire veranderingen ondergaan. We treffen merkwaardigerwijs bij veel vrouwen een geringschatting voor de vrouw en haar capaciteiten aan. Zo zijn bijvoorbeeld 35 % van de vrouwen van mening dat vrouwen geen leiding kunnen geven. En dat de man "gemaakt" is om leiding te geven vindt 41 %. Bovendien vindt de vrouw het heel normaal dat ze het huishouden helemaal op zich neemt en dat de enige bijdrage van de man is geld op tafel te brengen. 44 % van de werkende vrouwen verklaarden dat hun man hen niet hielp in het huishouden. We zien dat de traditionele rolverdeling binnen het gezin in vele opzichten nog gehandhaafd is gebleven. In veel gevallen beschouwt de vrouw haar werk als bijkomstig voor het budget van het gezin. Hiermee geeft ze toe dat ze niet echt de ambitie heeft om een beroepsleven op te bouwen.

Verontrustender nog acht de schrijfster de antwoorden op de vragen naar bekendheid van organisaties en instanties die de vrouw moeten helpen te emanciperen. 52 % weet niet wat bedoeld wordt met "de emancipatie van de vrouw"; 34 % heeft nooit gehoord van de UNFT (de organisatie van de partij ter behartiging van de vrouwenbelangen); 50 % weet niet van het bestaan van een speciale arbeidswetgeving voor vrouwen. Uit het bovenstaande trekt de schrijfster de konklusie dat de meerderheid van de vrouwen zich niet bewust zijn van hun eigen positie. Vaak kennen ze wel de realiteit van de werkende vrouw, maar meestal zijn ze niet op de hoogte van de idee van de emancipatie van de vrouw. Dat verklaart wellicht dat er geen feminisme, geen militarisme is. De vrouwen stellen geen eisen.

Konklusie van de schrijfster:

De schrijfster is van mening dat de deelname van de vrouw aan het economisch proces begunstigd is door haar bevrijding voor de wet. Ze acht van positieve betekenis de grote vooruitgang in de scolarisatie van meisjes, die voor haar de eerste voorwaarde is voor de mogelijke emancipatie van de vrouw. Het is, volgens haar, ook verheugend te zien dat de gezinsplanning zoveel navolging vindt. De beperking van het aantal kinderen is een voorwaarde voor het beroepsleven.

Het inpassen van de vrouw op de arbeidsmarkt is verder vooral een kwestie van mentaliteitsverandering. Deze begint zich af te tekenen, maar ontmoet nog veel hindernissen. Blijkbaar zit het idee van de inferioriteit van de vrouw diep geworteld. Schrijfster tekent hierbij aan dat de vrouw in de meeste landen van de wereld minder dan de man wordt gewaardeerd. Maar de Tunesische vrouw heeft een dubbele achterstand in te halen, aangezien ze niet alleen vrouw is, maar ook een vrouw in een ontwikkelingsland. Souad Chater besluit met te stellen dat de vrouw in Tunesië haar lot in eigen handen heeft; ze zal moeten bewijzen dat ze een volwaardig burger is en verandering moet brengen in het beeld dat ze van zichzelf heeft.

Boekbesprekingen en aankondigingen

"De grijze wolf en de halve maan"

Turkije wordt verscheurd door politiek geweld. Het ideaal van Kemal Atatürk heeft de nationale tegenstellingen en politiek-religieuze stromingen niet kunnen samensmeden tot een Turkse natie.

Heimwee naar het grote Turkse verleden, ideologische bindingen met Nazi-Duitsland vóór en tijdens de tweede wereldoorlog vinden een goede voedingsbodem in de verslechterde economische positie van Turkije. Het Pan-Turkisme, ontstaan rond 1900, komt tot leven in de beweging van de grijze wolven.

De wortels van deze beweging, haar activiteiten op politiek en godsdienstig gebied, haar uitlopers naar West-Europa waar veel Turken als gastarbeiders werkzaam zijn, vinden we met grote nauwkeurigheid beschreven in een boekje (109 bladzijden) dat uitgegeven werd door het Landelijk Aktie Komitee Anti-Fascisme. Het is rijk geïllustreerd met foto's en tekeningen, waarin de grijze wolven zelf hun ideeën tot spreken brengen.

Het is te bestellen bij de
Gastarbeidwinkel
Holtermanstraat 2
6512 DB Nijmegen

"Mensen langs de Nijl"

Door de Stichting Gezamenlijke Missiepubliciteit werd de uitgave verzorgd van "Mensen langs de Nijl", geschreven door Charles Libois. In dit boekje van 150 bladzijden wordt het dagelijks leven beschreven in een Egyptisch dorp.

De Arabische mentaliteit en levensstijl worden niet zoals men zou verwachten vertolkt door moslims maar door christenen. Korte tafereeltjes, die met veel kleur en op geestige wijze gepresenteerd worden, maken het lezen tot een ontspanning zonder tekort te doen aan de harde realiteit. Men krijgt een duidelijk beeld van alle facetten van het menselijk bestaan in de kleine wereld van de fellah. Het boekje is te bestellen voor de prijs van f 10,- plus porto-kosten op het volgende adres:

Bijeen-publikaties
Postbus 33
5750 AA Deurne, tel. 04930-3700.

Het Beste uit Begrip

Er wordt gewerkt aan een verbeterde heruitgave van de meest gevraagde nummers van Begrip. De prijs zal tussen de f 12,50 en f 15.-- bedragen. Belangstellenden kunnen nu reeds een bestelling plaatsen. Dit helpt ons bij het bepalen van de oplage.

Verder kondigen we twee publikaties aan over het gemengde huwelijk tussen moslims en christenen:

1. Huwelijken tussen Christenen en Moslims.
Uitgave: El Kalima, Zuidstraat 69, 1000 Brussel, België. 15 p.
(Ook in het frans verkrijgbaar)
2. J. Slomp, Het gemengde huwelijk, raakvlak van religies.
In: Religieuze bewegingen in Nederland
Feiten en visies. Deel 1, Kampen: Kok - 1980 pp 40-55
Losse nummers zijn voor f 12,50 verkrijgbaar in de boekhandel.

Inhoudsopgave van de nog na te bestellen nummers (de ontbrekende nrs zijn helaas uitverkocht)

- 2- dialoog Islam-Christendom, gezien van islamitische zijde
- 3- vastenmaand Ramadan
- 5- bedevaart naar Mekka - offerfeest Aïd el Kebir
- 6- kanttekening bij een experiment - Islam in konfrontatie met Christus
- 7- Islam en konfrontatie met Christus II - preek bij een eucharistieviering
- 8- de Islam en de problemen van deze tijd (interview met sheikh v. Al-Azhar)
- 9- internationaal congres van moslims en christenen te Cordoba
- 10- inleiding over de Islam door een christen, aanvaardbaar voor een moslim
- 11- voorschriften met betrekking tot verboden spijzen en dranken
- 13- moslims vasten en wij christenen
- 14- de Islam en de Bijbel
- 15- moslims onder ons
- 17- de Islam op zoek naar het heil
- 20- samenl. met buitenl. werkn. - ziekenbezoek bij buitenl. werknemers
- 21- Joden-Christen-Moslingroepen in Nederland - dialoog iedere vorm van
kommunikatie
- 23- de Libanon
- 24- christenen in Trans-Jordanië
- 25- het rituele gebed in de Islam
- 26- Syrië
- 27- Jerusaleem
- 28- christenen in Turkije
- 29- het Iraakse meisje
- 31- het gemengde huwelijk
- 32- ter verantwoording en lezersonderzoek
- 33- dialoog tussen moslims en christenen en de godsdienstige gevoeligheden
- 34- de Islam en de schriften
- 35- het gemengde huwelijk II
- 36- imam en moskee
- 37- goed en kwaad in de islam
- 38- Ahmadiyya-gemeenschap
- 39- konferentie in Salzburg
- 40- het gebedssnoer in de Islam - de "99 schoonste namen van God"
- 41- het gebruik van isl. gebedsteksten i.d. chr. liturgie of andere gelegen-
heden
- 42- Abraham in de Koran
- 43- zending onder de moslims in Nederland (TV-interview)
- 44- Islam en staat - de Koran en de islamitische ethiek
- 45- Islam en godsdienstvrijheid
- 48- Islam in Indonesië
- 49- een religieuze minderheid in Turkije, de Alevieten
- 50- de Nurdshuluk-beweging in de duitse bondsrepubliek
- 51- Joods en Christelijk Bijbelgebruik. Islamitisch Korangebruik

Redactie van "Begrip":

- P. Backx, witte pater, in dienst van de Cura Migratorum. Eindredakteur.
adres: Kruiskampsingel 365, 5224 KK Den Bosch. tel. 073-135926
- J. Slomp, predikant in alg. dienst van de gereformeerde kerken in Nederland
adres: Postbus 203, 3830 AE Leusden, tel. 033-943244
- J. Rijk, secr. van het R.K. Vreemdelingenpastoraat
adres: Hinthamerstraat 177, 5211 ML Den Bosch, tel. 073-145159
- H. Obdeijn, wetensch. medewerker in gesch., Universiteit v. Nijmegen
adres: Weth. Broekmanstraat 47, 6551 BC Weurt-Beuningen
- G. Versteegden, drs franse letteren, Mahdia, Tunesië. corresponderend lid

Ledenadministratie en verzending: Wüstelaan 80, 2082 AD Santpoort